

Ahmet Davutoglu¹

SUKOB INTERESA: JEDNO OBJAŠNENJE SVJETSKOG (NE)REDA

Posthladnoratovske teorije

Dok se parametri hladnoga rata gube, nova veza biva uspostavljena između procesa političkog odlučivanja u centrima moći međunarodnoga sistema i političkih teorija. Ovo se reflektuje u nedavnim teorijama Fukuyaminog “Kraja historije”² i Huntingtonova “Sukoba civilizacija”.³ Uprkos nekim terminološkim i suštinskim razlikama, ove dvije teze dijele istu *status quo* orijentisanu ideološku formulaciju u opravdavanju mjera i manevara vanjske politike.

Fukuyama je prvu verziju svoje teze napisao u krajnje optimističnoj atmosferi tokom kolapsa socijalističkih režima simboliziranog u rušenju

¹ Dr. Ahmet Davutoglu je vanredni profesor Marmara univerziteta u Istanbulu. “The Clash of Interests: An Explanation of the World (Dis)order” u *Perceptions: Journal of International Studies* 2 (Dec. ‘97-Feb. ’98), no. 4, pp. 92-122. i *Intellectual Discourse* 2 (1994), no. 2: 107-30.

² Fukuyama, Francis (1992), *The End of History and the Last Man*, New York: The Free Press.

³ Huntington, Samuel (1993), “The Clash of Civilizations”, *Foreign Affairs* 72, Summer, pp. 22-49.

Berlinskoga zida. On je proglasio konačnu pobjedu liberalne demokratije i tvrdio da ona “možda predstavlja krajnji domet u čovjekovoj ideološkoj evoluciji i konačni oblik ljudske vladavine, i da kao takva predstavlja kraj historije”.⁴ Prema ovoj teoriji, konačno fosiliziranje ostalih kultura i civilizacija kao protuteže kraju historije je neizbježno jer “kultura/u vidu otpora transformaciji određenih tradicionalnih vrijednosti u demokratske/ može činiti prepreku demokratizaciji.”⁵ Ovaj pristup je postao intelektualna predstraža i sekularni krsni kredo univerzalnog demokratskog krstaškog rata u ime Novog svjetskog poretka. Kreatori vanjske politike Sjedinjenih Država su ovu teoriju našli prihvatljivom jer im je ona tokom Zalivskog rata osiguravala nužnu političku retoriku neophodnu za mobiliziranje cijeloga svijeta za postizanje njihovih vlastitih strateških planova u Zalivskome ratu.

‘Slobodni svijet’ kao slogan hladnoga rata je zamijenjen ‘međunarodnom zajednicom’ u posthladnoratovskoj eri. Ideje globalizacije i tehnološkog napretka se upotrebljavaju /ili zloupotrebljavaju/ za strateško planiranje.

Fukuyamina teza, koja glorificira univerzalizaciju političkih vrijednosti i struktura zapadne civilizacije, je pružila osnovnu perspektivu u ocjeni političkih pitanja u postsovjetskom i prijebosanskom periodu. Bosanska kriza je označila kraj ‘kraja historije’. Ona je razotkrila nedostatke zapadne civilizacije kao i poremećaje u postojećem svjetskom poretku. Ova nova situacija je zahtijevala novi analitički okvir. Huntingtonov ‘Sukob civilizacija’ pokušava ponuditi taj okvir.

Za razliku od Fukuyame, Huntington polazi od različite pretpostavke. On se ne poziva na univerzalnu skupinu vrijednosti ili na svjetski poredak. Umjesto toga, on pokušava analizirati postojeći politički nered u pokušaju da identificira područja sukoba. Tamo gdje je Fukuyama naglašavao neizbježnu i nezaustavljivu univerzalizaciju zapadnih vrijednosti, Huntington pokušava objasniti alternativne civilizacijske procese koji mobiliziraju mase na političku akciju i konfrontaciju. Ambiciozna i

⁴ Fukuyama, *End of History*, p. xi.

⁵ *Ibid.*, p. 215.

idealistička retorika Fukuyame ustupa mjesto Huntingtonovoj realističnoj i opreznoj retorici. Izmijenjena retorika reflektira promjene nastale u međunarodnoj političkoj areni u pet godina a koje su pokazale da je objava 'kraja historije' bila preuranjena.

Dok se Fukuyama poziva na Hegelovu filozofiju da ojača svoju argumentaciju, Huntington se poziva na historiju civilizacije, iako obojica koriste istu selektivnu metodologiju kada citiraju filozofiju i historiju. Ovaj selektivni pristup, čini se, ne predstavlja metodološku pogrešku. Prije se radi o teorijskoj preferenciji koja je direktno povezana sa misijom koja stoji iza teze. Huntington ignoriše hegemonistički karakter zapadne civilizacije u formiranju globalnih intelektualnih/filozofskih trendova, socio-kulturnih kodova ponašanja i međunarodnog poretka. To je razlog zbog koga on okrivljuje nezapadne civilizacije za postojeće krize i konflikte. On zanemaruje činjenicu da je Lebensraum (životni prostor) ovih civilizacija bio efektivno marginaliziran hegemonskom paradigmatom zapadne civilizacije.

Huntington, također, zanemaruje činjenicu da su najrazorniji globalni ratovi ljudske historije bili unutar civilizacijski ratovi između sistemskih sila evrocentrične zapadne civilizacije, koji su bili "ratovi vođeni da se odluči ko će biti sistemski lider, čija pravila će vladati, čije politike će uobličavati sistemske procese alokacije, i čija vizija ili poimanje reda će prevagnuti."⁶ Thompson, koristeći podatke koje je prikupio J. Levy,⁷ konstatuje da su globalni ratovi /oni koji su imali po više od 280.000 mrtvih na ratištima/ između sistemskih sila odgovorni za gotovo četiri petine ratnih žrtava u ratovima između zapadnih Velikih sila. Prenaglašavanje međucivilizacijskih regionalnih okršaja može izvan vidokruga ostaviti neke veoma važne faktore iza ovih okršaja koji proistječu iz natjecanja između unutar sistemskih centara moći.

Ova dva suprotstavljena pristupa u vezi uloge civilizacija u političkim poslovima /onaj Fukuyamin koji identificira zapadnu civilizaciju sa

⁶ Thompson, William (1988), *On Global War: Historical-Structural Approach to World Politics*, Columbia: University of South Carolina Press, p. 7.

⁷ Levy, Jack S. (1983), *War in the Modern Great Power System, 1945-1975*, Lexington: University Press of Kentucky, p. 96

sudbinom ljudskoga roda ili ljudskom historijom, prenaglašava ulogu ove civilizacije, i drugi, onaj Huntingtonov, koji oslobađa zapadnu civilizaciju od generiranja konflikata i kriza/ su ustvari, dijelovi jedne iste slike. Huntington kompletira sliku koju je skicirao Fukuyama pružajući hegemonističkim silama teorijsko opravdanje za ukupne političke i vojne strategije neophodne za kontrolu i preoblikovanje međunarodnog sistema: zapadne vrijednosti i političke strukture imaju urođenu i neodoljivu univerzalnost (Fukuyama), te su druge civilizacije te koje su odgovorne za političke krize i sukobe (Huntington). Huntingtonova polarizacija “Zapad protiv ostatka” (*the West versus the rest*) je politička refleksija ove slike. “Ostatak”, pretpostavlja se, će uvijek trebati zapadna uputstva da stigne do kraja historije i prevaziđe nered nastao zbog geokulturnih sukoba. Ovo je, sasvim sigurno, oživljavanje duha Rudyard Kiplingova fundamentalističkog kolonijalizma, izraženog u terminima ‘zadace bijeloga čovjeka’ i predstavlja prirodnu posljedicu onoga što je Arnold Toynbee opisao kao “egocentričnu iluziju”.

Postojanje takve iluzije je primjetno u vezi koju Huntington uspostavlja između svoje teorijske analize civilizacijskog sukoba i njegovih strateških preporuka zapadnim političarima. Njegovo pozivanje na civilizacijsku svijest (*civilisation consciousness*)⁸ u analiziranju političkih i vojnih konfrontacija jeste tačno ali parcijalno objašnjenje. Nema sumnje, kolaps sovjetskog sistema je okončao pseudo-identitete kao i pseudopolitičke frontove bipolarnog međunarodnog sistema. Međutim, ovaj vakuum je popunjen historijskim/kulturnim identitetima koji su postali dominantnim faktorom političke mobilizacije i međucivilizacijskog sukoba. Ova činjenica ne smije učiniti da zanemarimo druge faktore kao što je unutarcivilizacijsko strateško natjecanje između zapadnih sila, geopolitička prioriteizacija, trgovački rat radi kontrole međunarodne političke ekonomije, itd.

Osnovne komponente alternativne analize političkih nestabilnosti u post-hladnoratovskoj eri su sljedeće: i) kraj strateške stabilnosti, ii) geopolitički i geoekonomski vakuum moći u međunarodnim odnosima i

⁸ Huntington, “Clash of Civilizations”, p. 26.

međunarodnoj političkoj ekonomiji, iii) pojava autentičnih identiteta nakon raspada pseudofrontova bipolarizma, iv) unutarcivilizacijsko i unutarsistemske natjecanje.

Geopolitika i ekologija globalnog političkog sistema

Postoji stalna promjena u strukturi moći međunarodnog sistema, izuzimajući njegove globalne geopolitičke parametre. Kako je Bismarck pravilno rekao, jedina konstanta u vanjskoj politici je geografija. Korelacija između ekologije globalnog političkog sistema i međudržavnih odnosa je činjenica. Geopolitika je imala dvojnu ulogu u međunarodnim odnosima kao fundamentalni uzrok međunarodnih kriza i ratova i kao odlučujući faktor ponovnog prilagođavanja međunarodnog sistema. Prijeratni geopolitički faktori koji su doveli do rata se koriste od pobjednika u ovoj postratnoj eri za ponovno prilagođavanje novog svjetskog sistema. Ovo je bio slučaj u Prvom i Drugom svjetskom ratu, kao i u periodima prije i nakon hladnog rata. Kao što Cohen ispravno primjećuje: “Ovaj svijet je organiziran politički na racionalan, ne besciljan način”.⁹ Kratka analiza geopolitičkih teorija će poduprijeti ovaj argument.

S obzirom da postoji korelacija između ekologije globalnog političkog sistema i međudržavnih odnosa, konzistentan i kompatibilan odnos između geopolitičkih teorija i strategija hegemonističkih sila je uvijek postojao. Prema tome, geopolitika je osnovni faktor i pokazatelj smjene moći u globalnoj politici, posebno tokom kritičnih obratnih momenata moderne historije.

Geopolitičke opservacije i geostrateške sugestije admirala Mahana¹⁰ na prelazu 20. stoljeća su postale fundamentalni principi korišteni od strane anglo-američkih (atlantskih) pomorskih sila za kontrolu strateške lokacije radi globalne hegemonije. Sljedeće Mahanove sugestije su od

⁹ Cohen, Saul B. (1973), *Geography and Politics in a World Devided*, New York: Oxford University Press, p. iv.

¹⁰ Vidi Glassner, Martin Ira (1993), *Political Geography*, New York: John Wiley, p. 225.

strane kreatora politike prihvaćene kao kameni-međaši vanjske politike Sjedinjenih Država: i) okupiranje Havaja, ii) kontrola nad Karibima, iii) izgradnja kanala koji bi povezo Atlantski i Tihi okean, iv) čuvanje ratova daleko od obala SAD, v) razvijanje saveza radi sprečavanja širenja utjecaja neke države (containment). Prve tri sugestije su primijenjene dok posljednje dvije ostaju biti permanentnim geostrateškim principima vanjske politike Sjedinjenih Država. Neka druga Mahanova predviđanja, kao ona koja se tiču borbe između ruske kopnene sile (Evroazija) i britanske pomorske sile (Atlantik), važnosti Singapura kao glavne pomorske baze i zajedničkog interesa SAD, Velike Britanije, Njemačke i Japana u sprečavanju širenja Rusije i kontroli Kine su se također pokazale tačnim.

Mackinderova teorija 'Heartland'-a (Centralne zemlje) je bio pokušaj reformuliranja tradicije britanske vanjske politike u nastojanju da je osposobi da prevaziđe strateške izazove Njemačke, koja je težila kontroli središnjeg područja Evroazije. Prema njegovoj geopolitici kopna, ovo centralno evroazijsko područje, kao jezgro evroazijskog kontinenta i kao područje nedostupno pomorskoj sili, bi moglo zaštititi kopnenu silu koja bi mogla zagospodariti svijetom iz svoje kontinentalne tvrđave. Ovo centralno područje je okruženo unutarnjim polumjesecom ostrva i kontinenata iza Evroazije. Mackinder je 1919. g. proširio Heartland do Centralne Azije i pomjerio ga istočno od Yenisei rijeke 1943. g. nazvavši ga Lenaland.¹¹

Njegova poznata geopolitička formula za dominaciju u globalnoj politici /"Ko vlada Istočnom Evropom vlada Heartlandom; ko vlada Heartlandom vlada Svjetskim ostrvom; ko vlada Svjetskim ostrvom vlada svijetom"/ je bila vrlo utjecajna u oblikovanju karte Evrope nakon Prvog svjetskog rata. Zemlje pobjednice su stvorile tampon-države da razdvoje Njemačku i Rusiju, da održe Njemačku podalje od Heartlanda i Istočne Evrope i da preduprije ujedinenje istočne Evrope i Heartlanda u rukama jedne od ove dvije kontinentalne sile. Njegovo predviđanje, izrečeno 1924. g.,¹² da bi potencijal Heartlanda u budućnosti mogao biti balansiran

¹¹ Mackinder, Halford J. (1943), "The Round World and the Winning of the Peace", *Foreign Affairs* 21, pp. 593-605.

¹² Mackinder, Halford J. (1924), *The Nations of the Modern World*, London: George Philip & Sons, p. 251.

Zapadnom Evropom i Sjevernom Amerikom (North Atlantic/Midland Ocean) može biti uzeto kao prva inspiracija hladnoratovske geopolitike.

Drugi svjetski rat je bio rat geopolitike. K. Haushofferova teorija o transkontinentalnom bloku kao alijansi Njemačke, Rusije i Japana je bila najobuhvatnija alijansa kontinentalnih sila protiv koalicije pomorskih sila utemeljene na anglo-američkoj pomorskoj nadmoći. Ova evroazijska geostrategija je bila teorijsko utemeljenje njemačko-sovjetske alijanse iz 1939. g. Haushoffer je u krajnjem predlagao panregionalnu koaliciju između njemačke Evroazije i japanskog indo-pacifičkog regiona. Usprkos neuspjehu Haushofferove ideje transkontinentalnog bloka, posebno nakon Hitlerovog napada na Sovjetski Savez, njegovo predviđanje panregionalne podjele tri zasebne zone moći, u smislu geopolitike i političke ekonomije, svaku sa svojim zasebnim jezgrom (Evropa, Japan i Anglo-Amerika) i periferije (Afrika i Indija, Istočna i Jugoistočna Azija, i Latinska Amerika) ostaje jako važećim u sadašnjoj geopolitici i međunarodnoj političkoj ekonomiji.

Geopolitički razlog za Hitlerov napad na Sovjetski Savez u junu 1941. g. bila je njegova ambicija da uspostavi potpunu kontrolu nad Heartlandom i Evroazijom. Njegov geostrateški plan je bio da izađe u Persijski zaliv preko Kavkaza i da stigne u Indiju preko Centralne Azije i Afganistana. Tako bi se materijalizirala historijska veza B-7 njemačke geostrategije (Berlin, Budimpešta, Bukurešt, Beograd, Bosfor, Bagdad i Bombaj) protiv kolonijalnih pomorskih sila. Tako ambiciozan plan je mogao biti osujećen koalicijom između glavne pomorske sile (SAD) i kopnene sile Heartlanda (SSSR) u kojoj geopolitičke realnosti u drugi plan potiskuju ideološke razlike.

Iste geopolitičke realnosti su, međutim, stvorile bipolarni međunarodni sistem opravdan ideološkim razlikama. Spykmanova modificirana verzija Mackinderove teorije o Heartlandu je postala geopolitička osnova američke politike zatvaranja i izoliranja Sovjetskog Saveza što je bila permanentna geostrateška briga političara u Vašingtonu. Spykman je tvrdio da stvarni potencijal moći Evroazije leži u onom što je Mackinder nazvao Unutrašnji ili Marginalni polumjesec (Inner or Marginal Crescent), a ne u Heartlandu. On je ovaj prostor nazvao potencijalnim Rimlandom (Rubna zemlja) i došao sa novom formulom: Ko kontroliše

Rimland vlada Evroazijom; ko vlada Evroazijom kontroliše sudbinu svijeta.¹³

Američka politika izolacije Sovjetskog Saveza je imala za cilj kontrolu nad ovim Rimlandom kako bi neutralizirala moć Heartlanda koji su tada kontrolisali Sovjeti. Ova politika je bila zasnovana na seriji alijansi: NATO (od Norveške do Turske), CENTO (od Turske do Pakistana) i SEATO (od Pakistana do Filipina na istoku i Novog Zelanda na jugu). Nastojanja Sovjetskog Saveza da probije ovu opsadu u Rimlandu i nastojanja SAD da zadrži SSSR u Heartlandu su dovela do mnogih unutardržavnih i međudržavnih ratova tokom cijelog hladnog rata. Dvije zemlje su ipak nastojale da izbjegnu direktan vojni sukob. Neuspjeh posljednjeg pokušaja SSSR, u Afganistanu, da uspostavi trajnu kontrolu nad značajnim prolazima (Khyber, Gomal i Khojak) iz Heartlanda u Rimland je postala geopolitičkom obznanom kolapsa Sovjetskog sistema.

Nuklearno odvraćanje (deterrence) je bila druga alternativa koja je trebala balansirati superiornu stratešku poziciju SSSR u Evroaziji. Donosioci odluka u SAD su iskoristili ovu teoriju da opravdaju razvoj nuklearnih projekata. Konvencionalni parametri strateškog natjecanja su i dalje ostali bitni važnim faktorima zbog činjenice da je podjednako izbalansirano nuklearno odvraćanje stvorilo ravnotežu straha koja je, na jednoj strani, preduprijedila nuklearni rat između supersila, a na drugoj strani eskalirala regionalne konvencionalne ratove bez puno rizika od konfrontacije između supersila. Povećanje broja konflikata niskog intenziteta (Low Intensity Conflicts - LICs) potaknutih od strane SAD u ovom periodu je važan pokazatelj trajnog utjecaja konvencionalnog strateškog natjecanja uprkos postojanja globalnog nuklearnog odvraćanja. Raspored pedeset konflikata niskog intenziteta u periodu nakon Drugog svjetskog rata reflektira geopolitičke prioritete SAD: 60% ovih sukoba su se vodili oko nesporazuma u vezi sa Rimlandom Evroazije (24% na Bliskom istoku, 30% u Istočnoj Aziji i 6% u Istočnoj Evropi); 32% njih su vođeni u američkom Hinterlandu (zaleđini) (12% u Centralnoj

¹³ Spykman, Nicholas (1944), *The Geography of Peace*, Harcourt, Brace, New York, p. 43.

Americi, 8% u Južnoj Americi i 12% u Karibima); 8% njih je bilo u Africi, posebno u sjevernoj Africi, koja je najbliža Rimlandu Evroazije.¹⁴

Kraj strateške stabilnosti

Iza hladnoratovske bipolarnosti postojala je jedna geopolitička racionalnost koja je kreirala geostratešku ravnotežu između 'Pomorskog svijeta ovisnog o trgovini' i 'Evroazijske kontinentalne sile'.¹⁵ Uprkos postojanju tenzija između supersila, ova ravnoteža je proizvela stratešku stabilnost koja nije ostavljala nade u neku premiju iz započinjanja sukoba. Ova stabilnost je osigurala mehanizam racionalne kontrole nad strateški najosjetljivijim područjima. Odnosi među supersilama su vodili direktnim konfrontacijskim odnosima samo kada bi ova strateška stabilnost bila

¹⁴ (i) Trideset ovih konflikata niskoga intenziteta su se desili u evroazijskome Rimlandu: dvanaest na Bliskome istoku (SSSR 1946, Palestina 1948, Iran 1951-53, Liban 1958, Jordan 1970, Irak 1972-75, OPEC 1974-75, Iran 1979, Sirija 1979, Afganistan 1980, Liban 1982-84, Persijski zaliv 1987-88); četrnaest na Dalekome istoku (Filipini 1942-45, 1946-55, 1984, 1985-86, Burma 1945, Kina 1945-49, 1953-79, Indokina 1946-54, Sjeverna Koreja 1953, Vijetnam 1955-65, Laos 1956-65, Tajland 1965-85, Kambodža 1975); šest u Istočnoj Evropi i Mediteranu (Grčka 1946-49, SSSR 1948, 1956, 1961, 1968 i Kipar 1974). (ii) Šesnaest od ovih pedeset konflikata niskoga intenziteta su se zbili u američkom Hinterlandu: šest u Centralnoj Americi (Gvatemala 1953-54, 1965-74, Nikaragva 1978-79, El Salvador 1979, Nikaragva 1981-90, i Panama 1987-90), šest u Karibima (Kuba 1960, Dominikanska Republika 1960-62, 1965-66, SSSR 1962, Granada 1983, Haiti 1985-86) i četiri u Južnoj Americi (Brazil 1961-64, Čile 1970-73, Bolivija 1980-86, Folklandski otoci 1982). (iii) Četiri konflikta niskoga intenziteta su se odigrala u Africi (Južna Afrika 1960, Zair 1960-64, Libija 1970 i Angola 1986). Detalji o ovim konfliktima mogu biti nađeni u Collins, John M. (1991), *America's Small Wars*, Washington: Brassey's.

¹⁵ Ova dva koncepta sam posudio iz Cohen, *Geography and Politics*. Po njegovoj definiciji pomorski svijet oslonjen na trgovinu uključuje obje Amerike, cijelu Zapadnu Evropu, cijelu Afriku osim sjeveroistočnoga dijela i cijelu ostrvsku Aziju i Okeaniju. Evroazijska kontinentalna sila uključuje cijeli Sovjetski Savez, Istočnu Evropu, Istočnu i unutrašnju Aziju.

dovedena u opasnost nastojanjem neke od supersila da zagospodari strateškim tačkama. Kubanska raketna kriza (prisjetiti se Mahanove sugestije u vezi kontrole nad Karibima), Koreanski i Vijetnamski rat i Sovjetska invazija u Afganistanu (po Spykmanovoj teoriji o Rimlandu) su samo neki primjeri ovih konfrontacionih odnosa u toku hladnoga rata.

Direktna posljedica kraja ove strateške ravnoteže je bio strateški monopol pod vođstvom SAD koje su pokušale da prilagode kontrolni mehanizam pozivajući se na obavezujuće principe Ujedinjenih nacija. Zalivski rat (Irak-Kuvajt) je bio prvi značajniji događaj u ovom procesu prilagođavanja geopolitičkog *statusa quo*. Isti principi su, međutim, pali u Bosni. Ujedinjene nacije nisu branile teritorijalni integritet svoje članice, niti su priznale pravo te države na samoodbranu. Unutar-sistemska sukob između SAD i Evrope, i nedostatak konsenzusa između evropskih sila o Bosni je označio kraj preuranjenog slogana 'Novog svjetskog poretka'. Osnovni principi međunarodnog prava su poraženi u Bosni neodgovornim pragmatizmom i srednjovjekovnim predrasudama Evrope.

Ova konsekvencija bosanske krize je koincidirala sa dva važna događaja na raskršću geopolitike i međunarodne političke ekonomije. Prvo, vlada Sjedinjenih Država je primijetila da strateški monopol ne znači nužno punu kontrolu nad međunarodnom političkom ekonomijom koja određuje ekonomski profit i udio sistemskih snaga koje se natječu. Cijena vođstva je bila ta što strateški monopol nije zaustavio relativni pad američkog udjela u globalnoj političkoj ekonomiji u poređenju s Evropom i Japanom. Ovo je stvorilo neodlučnost u vladi SAD da igra ulogu policajca u Novom svjetskom poretku. Povlačenje snaga SAD iz Somalije je druga posljedica ove neodlučnosti. Sadašnji period je onaj tranzicije između bipolarne strateške stabilnosti i multipolarne strukture ravnoteže snaga.

Drugo, mnoge regionalne sile su pokušale da iskoriste neodređenost ovog prelaznog perioda kako bi djelovale u skladu sa svojim političkim i strateškim interesima. Povećanje regionalnih sukoba u postbosanskoj eri je prirodna konsekvencija ovog geopolitičkog i geoekonomskog vakuuma.

Geopolitički i geoekonomski vakuum

Jedan od najvažnijih faktora nestabilnosti u posthladnoratovskoj eri je ovaj geostrateški i geopolitički vakuum. Kraj bipolarnosti u sistemu alijansi je umanjio tenzije među supersilama, ali je proizveo ogroman vakuum u geostrateški vrlo važnoj zoni gdje se Heartland i Rimland susreću.¹⁶ Veliki procenat vojnih i političkih kriza u posthladnoratovskoj eri se zbiva u ovoj zoni gdje su locirani prolazi iz Heartlanda u Rimland (npr. Balkan, Kavkaz i Centralna Azija) i ključne tačke obala Rimlanda (npr. Persijski zaliv i Babu-l-mendeb/Crveno more).

Strateška prilagođavanja i kontrolni mehanizmi hladnoratovske bipolarnosti su postali nevažeci prije nego je nađena bolja zamjena. Prije hladnoratovske krizne strateške tačke, koje su nastale kao posljedica borbe za ravnotežu moći, su ponovo izbile u prvi plan u odsustvu međunarodne političke volje. Strateški prolazi iz azijskih stepa ka Evropi i prilazni putevi Mediteranu i Baltičkom moru su postali centri sukoba. Drava-Sava osovina između Hrvatske, Srbije i Bosne, Morava-Vardar osovina između Srbije, Kosova i Makedonije, Karpati i Transilvanija između Rumunije i Mađarske, Besarabija između Moldavije, Rusije i Rumunije, i prilaz Baltičkom moru preko baltičkih zemalja, su osnovna problematična strateška područja u Istočnoj Evropi i na Balkanu. Ista ova područja su imala strateški prioritet u unutar-sistemske utrci velikih sila u 19. stoljeću i tokom Drugog svjetskog rata.

Sličan geopolitički vakuum se pojavio i na Kavkazu, drugom važnom prolazu iz Heartlanda ka Rimlandu i toplim morima. Ovaj region je strateški povezan sa istočnom Turskom, sjevernim Iranom, Irakom i Persijskim zalivom. Ova strateška veza je bila prekinuta strateškom ravnotežom tokom bipolarnih uvjeta hladnoratovske ere. Transkavkaz je bio pod kontrolom Sovjetskog Saveza dok su istočna Turska i sjeverni

¹⁶ Komonvelt Nezavisnih Država je jedna geopolitička sfera utjecaja više nego realan politički entitet. Zato su ruske vojne vlasti obznanile da ruske granice počinju sa afganistansko-tadžikistanskom granicom.

Iran (do iranske revolucije) bili u sferi uticaja zapadnog bloka, sprečavajući evroazijsku kontinentalnu silu da stigne do geoekonomskih resursa Bliskog istoka i geopolitičkih potencijala Rimlanda. NATO plan u vezi turske barijere je činio odbranu njegova južnog krila. Irak, tada sovjetski saveznik, je igrao važnu ulogu u balansiranju ovog zapadnog bloka. Dva važna politička događaja su radikalno utjecala na hladnoratovsku ravnotežu na ovoj strateškoj vezi. Prvi udar na bipolarne strateške parametre ovog regiona je bila iranska revolucija 1979. g. sa Prvim zalivskim ratom između Iraka i Irana kao strateškom reakcijom na ovo novo stanje. Rivalske sile hladnoga rata su podržale Irak u onemogućavanju bilo kakve promjene u strateškom *statusu quo* regiona i uspjele su u ograničavanju vojnog i diplomatskog kapaciteta Irana.

Drugi udar je bio kolaps sovjetskog sistema kao balansirajućeg pola strateške bipolarnosti. Ova nova strateška pozicija je pružila priliku regionalnim silama da popune vakuum. Irak, koji je uživao vojnu podršku sistemskih sila u Prvom zalivskom ratu, je pokušao kreirati novo strateško jezgro sa svojim vojnim potencijalom. Sistemske sile su iskoristile ovu ambiciju Sadama Husejna da preobliče *status quo* pod zapadnim vođstvom efektivno udružujući sve regionalne sile protiv Iraka. Ovo je izazvalo Drugi zalivski rat koji je rezultirao unipolarnom strateškom kontrolom SAD nad Zalivom. Drugi zalivski rat je, međutim, ustanovio mnogo neodređeniji poredak uprkos sloganu Novog svjetskog poretka.

Region od sjevernog Kavkaza na sjeveru do Kuvajta na jugu je pun nekonzistentnosti između međunarodno priznatih teritorija i *de facto* realnosti. Podijeljeni Irak je u haotičnoj situaciji. Teritorijalni integritet Iraka nije zagarantovan, niti je kurdska autonomna republika priznata. Kurdsko pitanje postaje hronična kriza bez rješenja. Jedna petina azerbejdžanske teritorije je pod armenskom invazijom dok autonomne republike Abhazija i Čečenija traže međunarodno priznanje. Ne postoji međunarodni mehanizam ili volja da se nađe sveobuhvatno rješenje zbog činjenice da svaka velika sila ima svoju viziju vezanu za budućnost ovog veoma osjetljivog i bogatog regiona. Ovaj region ne čini samo strateški kičmeni stub Evroazije već i područje geoekonomskih resursa. Naftni potencijali Azerbejdžana, vodeni resursi istočne Turske, naftna polja

Kirkuka u sjevernom Iraku, Iranu i Kuvajtu, su strateški povezani i od suštinskog su značaja za regionalne i globalne pokušaje dominacije.

To je i razlog intenziviranja haotične atmosfere u regionu nakon pojave geopolitičkog i geoekonomskeg vakuuma. Navodni kulturni i civilizacijski sukobi su samo minorni razlozi za ovu haotičnu atmosferu jer je ovaj region integralni dio jedne iste civilizacije, imenom islamske civilizacije, s izuzetkom Armenije i kršćanskih dijelova Gruzije. Problem Karabaha i invazija azerskih teritorija od strane armenskih snaga je jedini stvarni kulturni/civilizacijski sukob u regionu.

Treći geopolitički vakuum se pojavio na južnom krilu Centralne Azije, koje je jedno od najznačajnijih područja sukobljavanja između evroazijske kontinentalne sile i pomorske sile oslonjene na trgovinu, kao i između regionalnih sila kao što su Kina, Indija i Pakistan. Prolazi i koridori iz centralnoazijskog Heartlanda u okružujući Rimland jesu linije razgraničenja globalne borbe za dominaciju počev sa anglo-ruskom borbom za hegemoniju nad ovim značajnim geopolitičkim pojasom u 19. stoljeću. Afganistan sa svojim prolazima (Khojak, Gomal, Khyber) i koridorom (Wakhan) iz Centralne Azije u dolinu Inda je tampon zona u ovoj borbi. Ova ruta, koju je koristio i Aleksandar Veliki, je igrala značajnu ulogu u Velikoj igri devetnaestog stoljeća i hladnom ratu ovog stoljeća. Napad Sovjetskog Saveza na ovu tampon zonu 1979. g. je označio prekretnicu u hladnom ratu i njegov neuspjeh je doveo do propasti sovjetskog strateškog oslonca u Aziji.

Od kolapsa Sovjetskog Saveza, Rusija nastoji ojačati raniju liniju razdvajanja u Tadžikistanu. Zato je Rusija intervenirala u građanskom ratu u Tadžikistanu i istovremeno afganistansko-tadžikistansku granicu proglasila ruskom granicom. Ovo ne može biti validan argument prema međunarodno priznatim teritorijama. Međutim, to pokazuje validnost i nadmoćni utjecaj geopolitičkih faktora uprkos promjenama u međunarodnim teritorijama. Rusija ne želi napustiti geopolitičku sferu utjecaja koju je osvojila u 19. stoljeću. Indo-kineski i indo-pakistanski teritorijalni sukobi također reflektiraju značaj ovog regiona. Kina, koja trenutno kontrolira Mintaka prolaz, želi koristiti Karakoram autoput kao glavnu stratešku rutu u ovom regionu, dok Indija nastoji intenzivirati kontrolu nad kontroverznim Kašmirom. Građanski ratovi u Afganistanu

i Tadžikistanu, te pojačane tenzije i tortura u Kašmiru i Sinkjangu su konsekvence ovog geopolitičkog vakuuma u ovoj ekstremno važnoj zoni za budućnost sukoba evroazijskih sila. Pojačano takmičenje među velikim i regionalnim silama oko udjela u geoekonomskim resursima Centralne Azije dodatno komplicira haotičnu situaciju u regionu i reflektira se u međunarodnim odnosima u formi građanskih ratova, regionalnih tenzija i taktičkih manevara radi preobličavanja strateških pozicija u regionu.

Sve ove užarene tačke potvrđuju da je kraj hladnoratovskog strateškog balansa zasnovanog na bipolarnosti stvorio ogroman geopolitički i geoekonomski vakuum u zoni gdje se prolazi od sjevera ka jugu ukrštaju sa pojasom 'istok-zapad' Rimlanda. To je stvarni uzrok političkih kriza i nestabilnosti u posthladnoratovskoj eri. Kulturne razlike i povijesne predrasude koje su bile oživljene nakon kolapsa ideoloških identiteta bipolarnoga hladnoga rata se koriste kao opravdanje za ovo strateško natjecanje. Muslimanski svijet, koji je postao poljem susretanja i ukrštanja ova dva fenomena, civilizacijskog oživljavanja i strateškog natjecanja, postaje fokusna tačka međunarodnih odnosa.

Muslimanski svijet: Antisistemska prijetnja ili žrtva geopolitičkog sukoba?

Još jedna karakteristika teorija posthladnoratovske ere jeste njihovo predstavljanje islama kao fundamentalnog izazova novoj eri. Fukuyama islam vidi kao veliku opasnost za univerzalne vrijednosti liberalizma:

Tačno je da islam čini sistematsku i koherentnu ideologiju, kao i liberalizam i komunizam, sa svojim osobnim kodom morala i doktrinom političke i socijalne pravde. Privlačnost islama je potencijalno univerzalna. On se obraća svim ljudima kao ljudima, a ne samo članovima određene etničke ili nacionalne skupine. I zaista, islam je porazio liberalnu demokratiju u mnogim dijelovima islamskoga svijeta, predstavljajući ozbiljnu prijetnju liberalnoj praksi čak i u zemljama gdje nije došao direktno

na vlast. Odmah po okončanju hladnoga rata u Evropi uslijedio je izazov Zapadu od strane Iraka u čemu je islam, tvrdi se, bio faktor.¹⁷

Slično, Huntington predstavlja islam kao civilizaciju koja je glavni krivac za sukobe uz velike povijesne linije razdvajanja na jednoj strani, i kao partnera izazivačke koalicije okrenute protiv Zapada, na drugoj strani:

U Evroaziji velika povijesna linija razdvajanja između civilizacija je ponovo u plamenu. Ovo posebno važi za granice u-vidu-polumjeseca-oblikovanog islamskog bloka nacija od afričkog roga do Centralne Azije. Nasilje se također dešava između muslimana, s jedne, i ortodoksnih Srba na Balkanu, jevreja u Izraelu, Hindusa u Indiji, budista u Burmi i katolika na Filipinima. Islam ima krvave granice.¹⁸

Na taj način se stvara konfučijansko-islamska vojna veza, dizajnirana da promovira nabavku oružja i vojnih tehnologija od strane svojih članova potrebnih za pružanje protuteže vojnoj moći Zapada... Tako se javlja novi oblik utrke u naoružanju između islamsko-konfučijanskih zemalja i Zapada.¹⁹

Ove opservacije i postojeće političke stvarnosti zahtijevaju ponovnu procjenu strateške pozicije muslimanskoga svijeta u posthladnoratovskoj eri. Prije svega, moramo tragati za skrivenim razlozima i faktorima koji nukaju političare sistemskih velikih sila da intenziviraju vojne i strateške operacije u muslimanskom svijetu i koji navode političke teoretičare da islam prezentiraju kao prijetnju svjetskom poretku. Da li muslimanski svijet uistinu posjeduje politički, vojni i ekonomski kapacitet da razvije neovisnu strategiju, ili neki centri moći žele kreirati novog neprijatelja radi opravdavanja svojih strateških i taktičkih operacija?²⁰

¹⁷ Fukuyama, *End of History*, p. 45-46.

¹⁸ Huntington, "Clash of Civilizations", p. 35.

¹⁹ Ibid., p. 47.

²⁰ Formiranje neprijateljskoga pola tokom hladnoga rata nas navodi da ozbiljno razmislimo o drugoj opciji. Wallersteinova slijedeća opservacija je veoma interesantna iz ove perspektive: "Svi mi pretpostavljamo odveć spremno da se desila promjena u politici SAD-a prema SSSR-u od prilagođavanja u vrijeme Ruzvelta do hladnoratovskoga neprijateljstva u vrijeme Trumana i njegovih nasljednika. Meni se čini da je politika SAD-a bila uvijek jedna iza promjene u retorici. SAD su

U okvirima datih parametara međunarodnog sistema, teško je ustvrditi da muslimanski svijet može razviti neovisnu globalnu strategiju kao antisistemska sila koja uživa neku vrstu moći izbora u svom uključivanju u svjetski sistem. Muslimanske zemlje, generalno, su rangirane pri dnu ljestvice svjetskog sistema. Koristeći različite kategorizacije, možemo kazati da samo hegemonističke /globalne/ centralne sile mogu imati nešto luksuza izbora u procesu prioretizacije strateškog planiranja. Muslimanske zemlje su dio ili nehegemonističkih ili perifernih kategorija koje nužno određuju svoje strateške i taktičke korake u okvirima zadatim od strane strategija hegemonističkih sila. Muslimanske zemlje koje imaju nešto bolji status u ovom poretku su one koje pretenduju da postanu regionalne sile. Iako ove regionalne sile imaju veću fleksibilnost, posebno u taktičkom planiranju, one također moraju voditi računa o strateškim parametrima postavljenim od strane super i velikih sila.

Zašto onda neki stratezi pokušavaju formulirati strategiju zasnovanu na pretpostavci muslimanske prijetnje svjetskom poretku? Glavni razlog tome jesu geopolitički, geoekonomske i geostrateški potencijali muslimanskog svijeta i potreba za ideološkim opravdanjem strateških i taktičkih operacija poduzetih radi ostvarivanja kontrole nad tim potencijalima. Trebamo uporediti globalno posthladnoratovsko stanje sa ovim potencijalima da bi otkrili zašto postoje područja sukoba u muslimanskim zemljama.

Prva i najvažnija karakteristika geopolitike muslimanskoga svijeta jeste činjenica da se on sastoji od strateški najvažnijih dijelova Rimlanda i Heartlanda. Ova karakteristika sa sobom nosi mnoge strateške prednosti i mogućnosti, ali i strateške rizike za muslimanski svijet. Prije svega, ona muslimanskom svijetu osigurava geografsku lokaciju vrlo pogodnu za razvoj kontinentalne i pomorske strategije istovremeno. Osnovna slabost

željele staljinistički SSSR sa mini-imperijom, pod uvjetom da ona ostane u okviru svojih granica iz 1945-48. Staljinisti su služili SAD-u kao ideološko opravdanje i cement za njenu hegemoniju u svjetskom sistemu.” Vidi: Wallerstein, Immanuel, “Marx, Marxism-Leninism and Social Experiences in the Modern World System”, *Thesis Eleven*, Vol. 27, p. 46.

hegemonističkih sila u zadnja dva stoljeća je bila u imanju samo onih geografskih kapaciteta koji su omogućavali razvoj ili kontinentalne ili pomorske strategije. Naprimjer, Britanija i SAD su uglavnom primjenjivale pomorsku strategiju, dok su se Njemačka i Rusija morale koncentrirati na kontinentalnu strategiju utemeljenu na kopnenoj sili. Ova činjenica je kreirala geostrateški balans i unutrašnje sukobe između hegemonističkih sila oko muslimanskog svijeta.

Spykman je insistirao na geostrateškoj supremaciji Rimlanda jer je ova oblast ranjiva i od strane kopnenih i pomorskih sila te stoga mora operirati u oba vida. Zato je zagovarao da Savezničke snage trebaju ustanoviti postratnu strategiju za onemogućavanje konsolidacije Rimlanda.²¹ Štaviše, on je preporučio da glavne kopnene i pomorske sile (SAD i SSSR) saraduju u kontroli neukrotivih zemalja Rimlanda zbog potencijala ovih zemalja da razviju multidimenzionalne strategije. Prema tome, neobznanjena saradnja protiv Irana u iransko-iračkom ratu i obznanjena koalicija protiv Iraka u Zalivskom ratu nimalo ne iznenađuje. Obje supersile su vojno pomogle Irak da bi spriječile Iran u konsolidovanju Rimlanda u valu revolucija. Potom su zajedno uništile irački vojni kapacitet koji je Iraku, iz geopolitičke i geoekonomske perspektive, osiguravao superiornu stratešku poziciju u centru Rimlanda.

Šta bi konsolidacija u Rimlandu, koja je tako opasna za klasične kopnene i pomorske hegemonističke sile, značila? Ona praktično znači stratešku kontrolu ili stratešku saradnju muslimanskih zemalja jer one potpuno kontroliraju centralno jezgro Rimlanda od istoka do zapada, kao i prolaze sjever-jug, iz Heartlanda ka toplim morima preko Kavkaza, ka južnom pojasu Centralne Azije i Afganistana. Uz to, muslimanske zemlje u cijelosti (Anadolija i Arabijski poluotok) ili djelimično (Indijski potkontinent i Indokina) kontroliraju važne otoke i poluotoke (Kipar, Sumatra, Java, Borneo, Mindanao) koji okružuju pristupne tačke evroazijskog Heartlanda okeanima.

²¹ Spykman, *Geography of Peace*, p. 43; Glassner, Martin Ira & de Blij, Harm J. (1989), *Systematic Political Geography*, New York: John Wiley & Sons, p. 228.

Ovakva geografska lokacija je muslimanskome svijetu donijela veliku prednost omogućujući mu da kontrolira uska grla (choke points) koja dijele toplu moru svijeta, istovremeno donoseći veliki rizik privlačenja unutarsistemskog natjecanja. Osam od šesnaest strateški najvažnijih uskih grla /Suecki kanal, Babu-l-mendeb (izlaz iz Crvenog mora), Hormuski tjesnac (izlaz iz Persijskog zaliva), Malaka tjesnac (Malezija-Indonezija), Sunda tjesnac (između Sumatre i Jave), Lombok tjesnac (između Balijske i Matarama), te Bosfor i Dardaneli (izlaz iz Crnog mora)/ su pod potpunom kontrolom muslimanskih zemalja, dok jedan od njih (Gibraltar) odvaja jednu muslimansku državu (Maroko) i jednu evropsku državu (Španija). Ovo znači da su skoro sva uska grla u Evroaziji (s izuzetkom Engleskog kanala i Danskog tjesnaca), kao ključevi Rimlanda, pod kontrolom muslimanskih zemalja. Ostali /Rt dobre nade, Torres i Tasmanija tjesnaci (tjesnaci koji vode sjeveru i jugu Australije), Magelanov prolaz, Panamski kanal, izlazi iz Meksičkog zaliva i Karipskog mora/ su locirani isuviše daleko od Heartlanda i Rimlanda da bi igrali odlučujuću ulogu u konačnoj geopolitičkoj supremaciji na evroazijskom centralnom kopnu.

Ove geopolitičke prednosti su podržane geoekonomskim resursima. Naprimjer, procijenjene rezerve nafte u svijetu (u milijardama barela) izgledaju ovako:²² Bliski istok 397,5, Latinska Amerika 84,3, bivši Sovjetski Savez 81,4, Afrika 56,2, SAD 35,6, Zapadna Evropa 26,4, Australija 18,8, Kanada 7,4. Kada dodamo naftne rezerve republika bivšeg Sovjetskog Saveza sa muslimanskom većinom, muslimanski svijet kontroliše najmanje dvije trećine ukupnih naftnih rezervi u svijetu. Muslimanska kontrola nad nekim drugim strateškim mineralima i energetskim resursima, kao što su krom, zlato, prirodni gas i uranijum, stvara koncentrisano sastajalište geopolitike i geoekonomije koje privlači pažnju velikih sila u njihovoj borbi u doba preobličavanja parametara globalne dominacije.

Kolaps sovjetskog sistema je ojačao stratešku poziciju muslimanskog svijeta iz sljedećih perspektiva: i) jezgro i južni dio Heartlanda (Centralna Azija) sastavljeni od većinski muslimanskih država su postali neovisni, ii)

²² Farrington, Hugh (1989), *Strategic Geography*, London: Routledge, p. 8.

kontrola i utjecaj muslimanskog svijeta na prolaze iz Heartlanda ka obalama Rimlanda su se pojačali (posebno kroz Kavkaz i Afganistan), iii) geografska veza muslimanskih zajednica Balkana (Bosna-Albanija-Kosovo-Mekedonija-Zapadna Trakija) je postala značajan regionalni prilaz muslimanima ka Evropi, iv) geoekonomija muslimanskog svijeta je ojačana resursima novoosamostaljenih muslimanskih država. To uključuje: naftu, kobalt i željeznu rudu u Azerbejdžanu, naftu, obojene metale, kadmium, bizmut, talij, cink, bakar i prirodni gas u Kazahstanu,²³ uglj, naftu, obojene i rijetke metale u Tadžikistanu, naftu, gas, uglj, sumpor, kalij, barit, magnezium, brom i jod u Turkmenistanu, obojene metale, zlato, uglj i gas u Uzbekistanu, živu, antimon, aluminij i cink u Kirgistanu. Mackinder je u svojoj geopolitičkoj teoriji iznio mišljenje da Heartland sadrži zemlju i minerale jednake onima Sjeverne Amerike i sugerise da se ovi regioni udruže protiv Njemačke. Konačno, v) jedna nezavisna muslimanska zemlja (Kazahstan) ima nuklearne kapacitete i moć.

Ovi geopolitički i geoekonomski elementi postsovjetske ere su konsolidirali multidimenzionalni kapacitet muslimanskog svijeta i privukli su unutarstemske natjecanje oko ovih geopolitički centralnih regiona. Analiza trenutne političke krize objašnjava ulogu ovih strateških faktora u političkim i vojnim konfrontacijama koji provociraju civilizacijske razlike kako bi kreirali nestabilnosti i sukobe. Nestabilna međunarodna pozicija muslimanskoga svijeta kao žrtve ove strateške utrke jeste rasvijetljavajući primjer ovoga argumenta. Granice islama nisu krvave samo zbog historijskih neprijateljstava i civilizacijskih obračuna; u protivnom, bilo bi nemoguće objasniti Zalivski rat ili krizu u Somaliji gdje se desilo najintenzivnije raspoređivanje vojnih potencijala u posthladnoratovskoj eri. Huntingtonova teorija sukoba civilizacija je u najboljem slučaju samo djelimično objašnjenje koje zanemaruje unutarstemske sukobe između hegemonističkih sila, što je najodlučniji faktor u sadašnjim međunarodnim odnosima.

Takvo predstavljanje muslimanskoga svijeta kao potencijalnog neprijatelja je rezultiralo trima pojavama vezanim za muslimanski svijet.

²³ Bizmut, kadmijum i talijum se koriste u elektronici, proizvodnji nuklearne energije i izradi raketa.

One su, ustvari, pokušaji *ex post facto* racionalizacija. Prvo, ono ohrabruje opresivne političke tendencije u muslimanskim zemljama. Zapadne sile, koje promoviraju demokratske vrijednosti i mehanizme u drugim dijelovima svijeta, podržavaju nedemokratske režime u muslimanskom svijetu. Racionalizacija je jednostavna: demokratski sistem u muslimanskom svijetu može kreirati islamske režime sa antizapadnim sentimentima. Takva racionalizacija jasno pokazuje da je osnovni motiv iza ove prezentacije njihov politički interes a ne demokratske vrijednosti. Korumpirana vojna/politička elita u nekim muslimanskim zemljama eksploatiše ovaj strah i saraduje sa globalnim sistemskim snagama demokratskog Zapada kako bi razorila demokratske procese u muslimanskom svijetu.

Neka nedavna politička događanja su potvrdila sumnje da Zapad ima različite skupove vrijednosti za različite dijelove 'ostatka svijeta'. Ova činjenica se da potkrijepiti alžirsko-haitskim paradoksom. Vojna intervencija protiv demokratskog političkog procesa u Alžiru je bila podržana od strane zapadnih centara moći dok je slična intervencija na Haitiju izazvala snažnu reakciju u vidu međunarodnih sankcija i intervencije UN. Ideal restauriranja demokratskog procesa, koji je bio obrazloženje za međunarodnu intervenciju na Haitiju, nije imao nikakve vrijednosti u slučaju Alžira. Maglovita granica između nacionalnog suvereniteta i međunarodne intervencije je jedno od kritičnih područja gdje se vrijednosti i interesi ukrštaju. Alžirsko-haitski paradoks je potvrdio činjenicu da je bitan strateški interes, a ne univerzalne vrijednosti. Zapadni strateški interesi u očuvanju nedemokratskih političkih sistema su izazvali pogoršanje političke stabilnosti i pružili hegemonističkim silama zlatnu priliku da manipuliraju ovim unutrašnjim konfliktima u interesu svojih strateških ciljeva.

Drugo, represija nad muslimanskim manjinama se toleriše kao čisto unutrašnje pitanje datih zemalja. Muslimanske manjine u Kašmiru, Sandžaku, Kosovu i drugdje su onemogućene u uživanju univerzalnosti demokratskih vrijednosti nakon stvaranja ove pristrasne atmosfere protiv islama. Ovo razmišljanje ide dotle da srpski vojnici opravdavaju svoja ubistva muslimanki i muslimanske djece tvrdnjom da će u suprotnom dva miliona bosanskih muslimana zaposjesti cijelu Evropu. Oni su bili

spremni dalje tvrditi da ispunjavaju povijesnu misiju odbrane Evrope od islamskog fundamentalizma.

Treće, određene međunarodne koalicije su stvorene protiv moguće islamske opasnosti. Senator Kongresa SAD i član Republikanske partije, Larry Pressler, je u toku svoje posjete Indiji 1992. g. insistirao da bi se u Centralnoj i Jugoistočnoj Aziji mogla pojaviti islamska konfederacija od čak devet zemalja, naoružana nuklearnim bombama, i zaprijetiti Indiji i svjetskoj stabilnosti. Strateški analitičari još pokušavaju dokazati da pojas islamskih zemalja od Turske, Irana, Afganistana i Pakistana preko pet bivših sovjetskih republika može krenuti putem islamskog fundamentalizma. Interesantno je da je isti islamski pojas bio podržavan od strane SAD-a tokom hladnoga rata kao garantor strateških interesa SAD-a pred ekspanzijom SSSR-a.

Paralelno sa ovom pojavom, Srbija traži široku saradnju od Grčke na Balkanu, dok Armenija pokušava isprovocirati vjerska osjećanja velikih kršćanskih sila kako bi zadobila podršku za svoju vojnu ekspanziju na teritoriji Azerbejdžana. Istovremeno Izrael pomaže Indiju u njenoj represiji nad popularnim pokretima u Kašmiru i Pendžabu. Nedavno je Vladimir Žirinovski obznanio panslavistički 'sveti krstaški rat' protiv muslimanskih zemalja u južnom pojasu Rusije, preko Balkana, Kavkaza i Centralne Azije. Prema tome, sveopća predrasuda protiv muslimanskoga svijeta, podržana prepojednostavljenim konceptom fundamentalizma, prikriva jasan antiislamski fundamentalizam koji izaziva susjedne zemlje muslimanskog svijeta od Maroka do Indonezije, od Bosne do Centralne Azije. Ovaj antiislamski fundamentalizam je osnovni razlog zašto Evropska unija ne uspijeva da bude pluralistična i dovoljno tolerantna da ispuni svoje 35 godina staro obećanje i Tursku (po Huntingtonovoj analizi podijeljenu zemlju) primi u svoje članstvo.

Strateški avanturizam ili pravedni globalni poredak

Najkritičnija područja političkoga nereda u savremenim međunarodnim odnosima su geopolitika i međunarodna politička ekonomija. Kada analiziramo žarišta svjetske politike i područja vojnih

sukoba, primjećujemo njihovo intenziviranje u onim regionima koji su značajni iz ove dvije perspektive. Područja gdje se ova dva faktora susreću i presijecaju jesu najosjetljivija područja za pojavu i izazivanje sukoba. Kraj bipolarnosti je stvorio osjetljive regione tamo gdje postoje vakuumi moći. Međutim, moć je potrebna da bi se kontrolisali strateški kapaciteti centralnih geopolitičkih područja kao i veliki resursi, te proizvodni i trgovinski kapaciteti međunarodne političke ekonomije. Natjecanje između unutarstemske hegemonističkih sila u kontroli ovih područja je osnovni razlog vojnih i političkih sukoba i sudara koji se dešavaju u strateški osjetljivoj zoni koja je ranjiva na globalnu dominaciju.

Zato Huntington svoj članak-knjigu, koju počinje povijesnom i civilizacijskom analizom, završava strateškim sugestijama zapadnim političkim liderima. On nema namjeru tragati za mirnim putevima rješavanja među-civilizacijskih sukoba. Naprotiv, on sugerira da zapadni političari trebaju manipulirati i, ponekad, izazivati ove sukobe kako bi osigurali strateške interese zapadne civilizacije:

“Kratkoročno, jasno je, da je interes Zapada da promovira što veću saradnju i jedinstvo unutar svoje civilizacije... da posreduje smanjenje zapadnih vojnih kapaciteta i očuva vojnu superiornost u Istočnoj i Jugoistočnoj Aziji; da iskoristi razlike i sukobe između islamskih i konfučijanskih zemalja...”

Ustvari, ovaj strateški pragmatizam je glavni faktor pojave političkih i vojnih sukoba. Mi imamo mnogo primjera dinamične i mirne saradnje i interakcije između civilizacija. Pluralistična civilizacijska koegzistencija je bila postignuta u Španiji, Istočnoj Evropi i Indiji stoljećima sve dok zapadni strateški interesi nisu počeli da funkcioniraju. Sukob nije jedini oblik međucivilizacijskih odnosa. Sukob počinje kada civilizacijske razlike bivaju iskorištene zarad ostvarenja strateškog cilja.

Ovo strateško iskorištavanje civilizacijskih sukoba predstavlja stvarni izazov za međunarodni sistem. SAD imaju ključnu ulogu u prevazilaženju ovoga problema. Nejasnoća globalne strategije SAD-a u post-hladnoratovskoj eri je, međutim, stvorila nove vakuume moći koji su rezultirali u regionalnim krizama.

SAD imaju tri opcije kada je u pitanju razvoj globalne strategije za posthladnoratovsku eru. Prva opcija je da restruktuiraju sistem kolektivne

sigurnosti dajući mu konzistentnost koja bi redefinirala aksiomatske principe pravednog međunarodnog poretka. Takav pokušaj zahtijeva globalni konsenzus o aksiološkom okviru tog međunarodnog poretka koga dijele različite kulture i civilizacije. Zapadni konsenzus koji namjerava isključiti islamsku civilizaciju (sa jednom četvrtinom svjetske populacije naseljene na strateški najvažnijem pojasu zemljine kugle), kinesku civilizaciju (sa četvrtinom svjetske populacije naseljene u ekonomski najdinamičnijem dijelu svijeta), japansku civilizaciju (sa ogromnim udjelom u svjetskoj ekonomiji, koji kontrolira finansijski arterijski sistem međunarodne političke ekonomije) i tradicionalne civilizacije (koje su razasute svuda po svijetu) ne može postići stvarni globalni red i mir. Sveobuvatan civilizacijski dijalog, a ne strateški pragmatizam koji iskorištava civilizacijski sukob, je potreban za uspostavu globalno legitimnog međunarodnog političkog poretka. Kraj hladnoga rata je pružio zlatnu priliku za jedan takav globalni pokušaj. Ova prilika je, međutim, propuštena zbog unutarsistemske krize.

Druga opcija je da zadrži sadašnju lidersku ulogu zajedno sa strateškim pragmatizmom zasnovanim na prioritiziranju nacionalnih interesa na način koji umanjuje strateške rizike i povećava ekonomske interese. Ova opcija može biti implementirana kroz unutarsistemska prilagođavanja da bi se odgovorilo glavnim sistemskim izazivačima međunarodne političke i ekonomske strukture moći. Ovo bi značilo oživljavanje konvencionalne politike ravnoteže moći, strateški vezanog političkog i ekonomskog procesa pregovora, te natjecanja i dinamične i kratkoročne vanjske politike koja bi odgovarala na kratkoročna kretanja i regionalne nestabilnosti. Ova opcija bi kreatoru vanjske politike SAD navela da provedu efektivnu politiku saveza radi prilagođavanja strukture moći prema promjenljivoj međunarodnoj atmosferi umjesto fiksiranog sistema saveza hladnoratovske ere.

Treća opcija je oživljavanje neoizolacionističke politike koja podrazumijeva odbrambenu vojnu strategiju na konvencionalno zaštićenom američkom kontinentu, protekcionističku ekonomsku politiku podržanu ogromnim tržištem, te niskoprofilnu vanjsku politiku u Evroaziji koja bi trebala preduhitriti neželjene, ali možda neizbježne, strateške konfrontacije. Ovo bi praktično značilo kraj postratnog

međunarodnog političkog i ekonomskog poretka koji je bio utemeljen na pretpostavci vođstva Atlantske alijanse i SAD-a.

SAD kao vodeća politička sila dominantne civilizacije u modernom dobu nije bila uspješna u razvijanju konzistentne strategije tokom ovog haotičnog perioda. Tri različite etape mogu biti identificirane u analiziranju američke politike u post-hladnoratovskoj eri. Prva etapa, od pada Berlinskoga zida (novembar 1989. g.) do Zalivskog rata (januar 1991. g.), je bila zasnovana na retorici 'Novog svjetskog poretka' kao simbola prve opcije. Ova retorika, međutim, nije bila podržana neophodnim koracima potrebnim za ubrzanje procesa resistematizacije globalnog poretka. Druga faza je bila prijelazni period od Zalivskog rata do Bosanske krize (april 1992). Uočena je promjena u upotrebi koncepta 'Novog svjetskog poretka' tokom prijelaznog perioda. On je korišten kao opravdanje strateških manevara prije negoli osnova za humanističku resistematizaciju globalnoga poretka. Tako je prva opcija bila zamijenjena drugom opcijom u ovom prijelaznom periodu. Ova promjena je postala očita tokom treće faze koja se može nazvati postbosanskom erom. Neuspjeh samih temeljnih principa sistema kolektivne sigurnosti da odbrani teritorijalni integritet Bosne i Hercegovine kao članice Ujedinjenih nacija je bio posljedica ovog otklona prema strateškom pragmatizmu politike moći. Neodlučnost SAD-a da se umiješa u evropska pitanja, uprkos kontinuiranom genocidu i agresiji, je stvorila najneodređeniju situaciju od Drugoga svjetskoga rata koja je uzdrmala principe međunarodnog poretka. Ova neodlučnost se tumači kao indikator jednog drugog otklona od politike moći ka izolacionizmu, posebno u evropskim pitanjima. Ovaj posebni status Evrope u primjeni principa UN-a može biti uzet kao kraj vodeće uloge SAD-a u postratovskom sistemu kolektivne sigurnosti. Budućnost Bosne i Hercegovine neće biti samo budućnost jedne nacionalne države. Ona će prije biti litmus test za nove centre moći međunarodnog sistema u posthladnoratovskoj eri.

Pitanje od najveće važnosti za strategiju SAD-a u neodređenoj budućnosti će nastaviti da bude održavanje njenog sadašnjeg statusa kao glavnog igrača sistema kolektivne sigurnosti. Ovaj cilj potrebuje ostvarenje dva uvjeta: i) razvoj skupa vrijednosti u međunarodnom sistemu u kome će participirati sve nacije svijeta bez obzira na njihove različite kulture i

civilizacije, ii) popuštanje i manipulacija tenzija izazvanih unutarstemskim natjecanjem oko kritičnih zona geopolitike i međunarodne ekonomije.

Prva i najvažnija pretpostavka prvoga uvjeta jeste priznavanje prava na opstanak više različitih kulturnih identiteta u atmosferi koegzistencije. Sadašnja civilizacijska kriza može jedino biti prevaziđena civilizacijskim dijalogom i slobodnom razmjenom vrijednosti. Jednokulturna monopolizacija je osnovna dilema moderne zapadne civilizacije i dovela je do uništavanja tradicionalnih civilizacija. Trenutno oživljavanje tradicionalnih civilizacija je reakcija na ovu jednokulturnu monopolizaciju. SAD sa svoja dva krila /jednim na Atlantiku sa evro-američkim naslijeđem i drugim na Pacifiku sa azijsko-američkom sintezom/ bi trebale preferirati promociju stvarnog civilizacijskog dijaloga umjesto pukog pružanja podrške evrocentričnom zapadnom krstaškom ratu protiv tradicionalnih civilizacija. Posljednja alternativa može, čak, prouzročiti domaću nestabilnost zbog krize američkog identiteta kako Amerika sve brže postaje multikulturno društvo. Naprimjer, muslimani sada postaju druga po veličini vjerska skupina u SAD dok Amerikanci azijskog porijekla sa konfučijanskom pozadinom dodatno ojačavaju svoju ulogu u američkom društvu.

Konfrontacijske kategorizacije utemeljene na provociranju civilizacijskih razlika, kao što su Zapad protiv islama ili Zapad protiv ostatka svijeta, ne mogu ništa doprinijeti ni globalnom miru i sigurnosti, ni procesu prilagođavanja međunarodnog sistema. Greške u strateškim proračunima zasnovane na ovim konfrontacijskim kategorizacijama će nastaviti da budu glavna prepreka globalnome miru. Kolonijalne ambicije i antikolonijalni sentimente posljednjeg stoljeća se mogu ponovo pomoliti iz ove strateške zloupotrebe civilizacijskih razlika i to će na koncu biti protiv interesa Zapada, generalno, i SAD-a, posebno.

Američka hegemonija u eri nakon Drugoga svjetskoga rata se legitimizirala kroz međunarodni menadžment postkolonijalnog perioda, formuliran Wilsonovim principima i aktualiziran Poveljom UN-a. Oživljavanje ovih kolonijalističkih kategorizacija bi predstavljalo težak udarac američkoj hegemoniji koja je bila utemeljena na menadžmentu globalne dominacije kroz međunarodne organizacije kao što je UN. Ovo je zauzvrat podrazumijevalo participaciju, istina nedemokratsku i

nejednaku, kolonizatora i koloniziranih zemalja kolonijalne ere. Prvi pokazatelj ovog nasrtaja može biti podjela jedne suverene države priznate od UN-a u Bosni koja bi praktično značila kolaps samog principa ovog međunarodnog menadžmenta.

Drugi cilj može biti postignut samo ako postojeći sistem kolektivne sigurnosti bude prerađen tako da se formulira jedan pravedan i dobro definiran mehanizam za minimiziranje globalnoga strateškoga avanturizma i sukoba među unutarsistemskim silama. Kraj strateškog hladnoratovskog balansa je bio praćen strateškim avanturizmom limitiranim na pojedine regione, kao što je invazija Kuvajta od strane Iraka radi stvaranja Velikog Iraka i etničko čišćenje od strane srpskoga aresora u Bosni radi stvaranja Velike Srbije. Ovaj niskoprofilni avanturizam može lahko eskalirati do globalnih razmjera ako bi ova tendencija bila slijeđena od strane jedne od velikih sila sa velikim vojnim potencijalom. Nesposobnost sistema kolektivne sigurnosti da spriječi etničko čišćenje u Bosni je potcrtala nesposobnost SAD-a i UN-a da djeluju radi zaštite temeljnih principa međunarodnoga prava protiv jednog u Evropi centriranog strateškog avanturizma.

Unutarsistemski sukob između velikih sila u Bosni je onemogućio bilo koju kolektivnu ili individualnu akciju u Bosni radi zaštite ljudskog dostojanstva, karakteristike poštovane u svim ljudskim civilizacijama. Oživljavanje geopolitičkoga globalnoga rata ne može biti osujećeno ako je vojno sposobna sila ohrabrena ovom slabošću. SAD će možda morati da surađuju sa nezapadnim zemljama /posebno sa muslimanskim i konfučijanskim državama koje sada kontroliraju osjetljivu geopolitičku zonu Rimlanda/ protiv ultranacionalističkih trendova u Evropi i Rusiji koje imaju stratešku ambiciju jednog evroazijskoga kontinentalnog bloka. Treba zapaziti da je ovo bio uzrok dva svjetska rata samo u ovom stoljeću. Izolirane SAD pod nuklearnom zaštitom na američkom kontinentu na mogu biti sigurne ako se takav novi strateški avanturizam začne u Evroaziji, kako se da naslutiti iz ličnosti i izjava Vladimira Žirinovskog.

S engleskog preveo Ahmet Alibašić